



Євген Письменський

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка
(Северодонецьк, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7761-7103>
Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/R-2482-2019>
ye.pysmenskyi@gmail.com

УДК 343.32(477)

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМА

АНОТАЦІЯ. Сьогодні питання колабораціонізму, його поняття, ознаки та види, межі юридичної відповідальності колаборантів тощо набувають особливої значущості в Україні, враховуючи триваючу досі окупацію частини її суверенних територій, що відбулася з початком російської агресії, поєднаної з використанням гібридних методів ведення війни. Водночас явище колабораціонізму, досить ретельно розглянуте у працях учених-істориків, у юридичній науці дотепер залишається недостатньо вивченим. Порушена проблема хоч стабільно і перебуває в центрі уваги українських фахівців і представників влади, проте навіть не наблизилася до належного розв'язання. Про це свідчить констатована відсутність чіткої та вивіреної позиції правників стосовно підходів до правового реагування на поведінку громадян України, які, проживаючи на окупованій території, співпрацюють із державою-окупанткою, необхідності їх зміни та визначення узгоджених засад правового впливу на таких осіб.

Метою статті є оглядовий розгляд проблеми колабораціонізму як сучасного явища, що виникло та продовжує існувати у зв'язку з окупацією частини території України, у кримінально-правовому дискурсі.

З'ясовано, що окремі українські правники, які розглядали у своїх працях той чи інший кримінально-правовий аспект колабораціонізму, дотепер не наблизилися до розв'язання ключових проблем, що виникають у зв'язку з необхідністю вдосконалення юридичного механізму протидії посяганням на державну та воєнну сфери безпеки. Підкреслюється, що брак однотайності та переконливості в обрахуваннях прийомів такого вдосконалення, а також відсутність побудованої на науково обґрунтованих висновках моделі нормативного врегулювання колабораціонізму здатні ускладнити перспективний процес деокупації території України.

Кримінально-правова проблематика колабораціонізму має істотний потенціал для її подальшого більш глибокого наукового розроблення, що дасть змогу подолати прогалини науки кримінального права в цій сфері й отримати нові теоретичні та практичні здобутки. Насамперед відповідні напрацювання є важливими з позиції повноцінної реалізації прогностичної функції, яку виконує сучасна кримінально-правова наука (як показує досвід України, другорядне ставлення до цієї функції з виникненням явища колабораціонізму призвело до розгубленості та хаотичності

наукових думок, нездатності сформулювати ефективні науково-практичні рекомендації). Завчасне прогнозування змін у кримінально-правовому регулюванні відповідної сфери відносин мало б сприяти мінімізації суперечливих знань і, як наслідок, швидкому та якісному розв'язанню комплексу досліджених проблем.

Ключові слова: колабораціонізм; колабораціоніст; окупація; співпраця з окупантом; кримінальна відповідальність; державна зрада.

Востаннє проблема колабораціонізму на теренах України серйозно обговорювалася та розв'язувалася у фаховій літературі в контексті подій Другої світової війни. Сьогодні, проводячи очевидні паралелі, українська наукова спільнота поступово повертається до вивчення відповідних питань, актуальність яких щороку посилюється та впливає на вектор сучасних дослідницьких розвідок у сфері права. Їх предмет насамперед утворює здійснена Російською Федерацією (далі – РФ) окупація частини території України та наслідки тимчасового відчуження цієї території.

Одним із таких наслідків є виникнення колабораціонізму та пов'язаних або подібних із ним явищ, що зумовлюється єдиною причиною – вчиненою з використанням широкої палітри методів гібридної війни агресією РФ, через яку Україна, починаючи з 2014 р., тимчасово втратила територіальну цілісність, а частина її території (Автономна Республіка Крим, окремі райони Донецької та Луганської областей) досі перебуває під окупацією. При цьому основними передумовами, які забезпечили тимчасову успішність здійсненої воєнної кампанії та відносну поширеність колабораціоністської поведінки на цій території, слід визнати такі: 1) тривала та спланована підготовка до окупації (зовнішні чинники); 2) особливості суспільно-політичного розвитку довоєнної України (внутрішні чинники); 3) пострадянський спадок і прихильність до ідеології “русского міра” (історичні та ідеологічні чинники)¹.

Із початку окупації території України проблема колабораціонізму та пошук способів її найбільш вдалого вирішення перебувають у фокусі уваги представників української влади (як виконавчої, так і законодавчої). Водночас у процесі формування державної політики дотепер не вдається віднайти оптимальну модель правового реагування на осіб, які співпрацюють з окупантом. Зокрема, кримінально-правовий статус окремих категорій цих осіб залишається розмитим, що становить серйозні ризики та загрози з огляду на потребу в адекватному визначенні злочинності та караності їхньої поведінки. Законопроекти, зареєстровані у Верховній Раді України та спрямовані на вирішення досліджуваної проблеми, не здатні були б цього зробити через закладену в них правову невизначеність, суперечливість з іншими нормативними положеннями

¹ Є Письменський, *Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наукові нариси* (Северодонецьк 2020) 33–42.

(колізійність), а в окремих випадках – надмірність криміналізації та надзвичайну суворість санкцій (неузгодженість)².

Викладене свідчить про важливість глибокого наукового вивчення проблеми колабораціонізму в різних правових ракурсах, включаючи царину кримінального права, оскільки відповідний тип поведінки зазвичай розглядається саме в контексті кримінально караної поведінки.

Водночас явище колабораціонізму, досить ретельно розглянуте у працях учених-істориків, у юридичній науці дотепер залишається опрацьованим фрагментарно – зазвичай на тлі звернення до відповідних правових питань минулого і неакцентовано (лише за окремими аспектами) з позиції сьогодення. В Україні кримінально-правові аспекти колабораціонізму у його сучасному прояві вивчали М. Акімов, О. Головкін, О. Ілларіонов, В. Кубальський, А. Політова, М. Рубашенко, І. Сказко. Їхні праці з окресленої проблематики підготовлені та опубліковані за останні п'ять років. Їхні позиції щодо вирішення тих чи інших проблем колабораціонізму, з якими вже зіткнулася Україна та які можуть виникнути у найближчій перспективі, враховані та проаналізовані при підготовці цієї статті. Щоправда, незважаючи на значущість наявних наукових здобутків, сучасна кримінально-правова думка щодо колабораціонізму здебільшого характеризується суперечливістю, поверховістю та відсутністю бажаної збалансованості.

Метою дослідження є оглядовий розгляд проблеми колабораціонізму як сучасного явища, що виникло та продовжує існувати у зв'язку з окупацією частини території України, у кримінально-правовому дискурсі.

Показово, що сьогодні кримінальне законодавство європейських країн не містить прямих згадок про колабораціонізм як підставу для настання відповідного виду відповідальності. Виняток становить хіба що Литовська Республіка, де передбачена кримінальна відповідальність за дії громадянина Литовської Республіки, що полягають у сприянні незаконній владі в утвердженні окупації чи анексії Литовської Республіки, зокрема в придушенні опору мешканців Литви або в допомозі структурам незаконної влади у здійсненні окупації чи анексії (ст. 120 Кримінального кодексу Литовської Республіки “Колабораціонізм”)³.

Як зазначає членкиня кафедри кримінального правосуддя юридичного факультету Вільнюського університету Ю. Левон (у межах проведеного в процесі дослідження експертного інтерв'ю), сприяння неле-

² А. Політова та М. Акімов, проаналізувавши сукупність зазначених проєктів законів, висловлюють низку критичних суджень щодо їх змісту, зокрема звертають увагу і на невизначеність, якою характеризуються окремі проєктовані положення, що може викликати складнощі під час здійснення кримінально-правової кваліфікації. Див.: A Politova and M Akimov, ‘Criminal liability for collaborationism: is there a need to establish it in Ukraine?’ in *Modern achievements of EU countries and Ukraine in the area of law* (Baltija Publishing 2020) 419.

³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968 <e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555> (accessed: 20.11.2020).

гітимним органам влади у здійсненні окупації чи анексії відповідно до ст. 120 Кримінального кодексу Литовської Республіки здатне набувати достатньо широких форм: від участі в “маріонетковому уряді” до поширення ідеології окупанта. Щоправда, істотного значення набуває за таких обставин з’ясування наявності прямого умислу, лише з яким може вчинятися колабораціонізм.

Важливим є також те, що колабораціонізм (ст. 120 Кримінального кодексу Литовської Республіки) розглядається як окрема форма діянь, визначених у ст. 117 “Зрада” та ст. 118 “Надання допомоги іншій державі у здійсненні діяльності, ворожої до Литовської Республіки”. Адже особа при колабораціонізмі сприяє діяльності, що суперечить інтересам Литовської держави. При цьому головна відмінність між зазначеними злочинами полягає у тому, що в разі вчинення колабораціонізму це відбувається в особливий період – під час анексії або окупації. Тож колабораціонізм – це самостійний привілейований вид злочинної зради (ст. 117) та (або) надання допомоги іншій державі у здійсненні діяльності, ворожої до Литовської Республіки (ст. 118). Саме через це покарання за колабораціонізм є більш м’яким, аніж за вчинення зазначених злочинів⁴.

Як бачимо, литовський законодавець запобіжно передбачив ситуацію, за якої може виникнути потреба у кримінально-правовому реагуванні на поведінку осіб, які сприяють окупантові, виокремивши самостійну підставу для настання кримінальної відповідальності.

На жаль, український законодавець завчасно цього зробити не зміг, що дотепер зумовлює виникнення певних проблем і суперечностей під час кримінально-правової оцінки діянь, які мають колабораціоністський характер, і розв’язання інших дотичних питань. Прикро, але і сьогодні фактично відсутня єдність думок у публічно-владній площині стосовно того, у який спосіб має формуватися та реалізовуватися кримінально-правова політика держави щодо осіб, які вчиняють діяння колабораціоністського характеру⁵.

⁴ Викладена позиція підтверджує доцільність аналогічного конструювання кримінально-правових норм, що забезпечують охорону національної безпеки, де норма про колабораціонізм міститиме привілейований склад злочину державної зради, а їх головною відмінністю буде час і місце вчинення зрадницьких дій.

⁵ Цілком поділяємо заувагу про те, що проблеми колабораціонізму в Україні здебільшого обговорюють на сторінках засобів масової інформації історики, економісти, журналісти; юристи ж майже не беруть у цьому участі. Див.: Valentina Shaikan and Kateryna Datsko and Nina Ivaniuk and Alim Batiuk, ‘Collaborationism and War Crimes as Phenomena in the Information Society’ (2020) 129 *Advances in Economics, Business and Management Research* 122. DOI:doi.org/10.2991/aebmr.k.200318.015. Натомість фахової наукової думки правників однозначно бракує. Допоки юристи здебільшого утримуються від дискусій, які перманентно виникають, в інформаційному просторі з’являються ось такі недолугі та далекі від справжньої суті відповідного явища визначення досліджуваного феномену: ‘колаборантство – це співпраця з ворожими державами проти власної країни, боротьба проти своєї держави в інтересах агресора, допомога окупантам і участь у переслідуванні патріотів країни, громадянином якої є колаборант’. Див.: І Лосев, ‘Війна України з Росією і колаборантство. Держава повинна реагувати’ (*Радіо Свобода*, 03.10.2019) <radiosvoboda.org/a/30196442.html> (дата звернення: 22.11.2020).

Така ж розбалансованість позицій притаманна представникам громадськості та науковцям. Водночас аналіз висловлених нині позицій дає змогу у загальному вигляді виокремити *два найбільш типових підходи* до розв'язання зазначеної проблеми.

Перший із них загалом можна звести до того, що наявного (класичного) кримінально-правового ресурсу достатньо для адекватного реагування на подібну поведінку або врегулювання питання про співпрацю місцевого населення окупованих територій із ворогом; це не є першочерговим завданням української держави у межах протидії російській агресії.

Так, представниця Центру стратегічних справ Української Гельсінської спілки з прав людини О. Сапожнікова робить висновок про початкову необхідність законодавчо визначити засади державної політики захисту прав людини в умовах подолання наслідків збройного конфлікту, уже після чого на відповідній основі можна розробляти спеціальні закони щодо інших дотичних питань (зокрема і колабораціонізму)⁶.

О. Устименко пише про доцільність прийняття в Україні такого закону про колабораціонізм, який би обмежував право брати участь у виборах усіх рівнів і бути обраними до рад усіх рівнів, права бути призначеними на посади в системах виконавчої та правоохоронної, судової та місцевої влади на всіх рівнях, права створювати громадські та політичні організації всіх громадян України, які обіймали керівні посади в квазі-державних органах на окупованих територіях Донецької та Луганської областей після 14 квітня 2014 р., а також порушили присягу працівників органів внутрішніх справ, прокурорів, суддів, військовослужбовців та державних службовців⁷.

Наскільки можна судити за дещо абстрактно викладеного підходу, зазначений закон про колабораціонізм фактично спрямований на запровадження люстраційних обмежень для відповідної категорії громадян України. Натомість досліджуване явище не набуває якогось самостійного кримінально-правового значення, адже попередньо автор – фахівець у галузі державного управління похапцем звертає увагу на те, що всі злочини, вчинені на окупованих територіях Донецької та Луганської областей, мають розслідуватися відповідно до Кримінального кодексу України (далі – КК України)⁸, а всі особи, які вчинили відповідні злочини, не-

⁶ О Сапожнікова, 'Юридичний аналіз законопроектів про колабораціонізм на відповідність міжнародно-правовим стандартам' (Українська Гельсінська спілка з прав людини, 03.05.2019) <helsinki.org.ua/articles/yurydychnyj-analiz-zakonoproektiv-pro-kolaboratsionizm-na-vidpovidnist-mizhnarodno-pravovym-standartam> (дата звернення: 22.11.2020).

⁷ О Устименко, 'Запровадження міжнародної тимчасової адміністрації на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей як частина миротворчої стратегії для України – один із громадських проектів реінтеграції' (2018) 4 Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. Серія: Державне управління 62.

⁸ Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>> (дата звернення: 22.11.2020).

стимуль відповідальність згідно із законодавством України та нормами міжнародного права (за винятком тих учасників незаконних збройних формувань, які підлягають амністії за умови відсутності в їхній поведінці ознак інших злочинів)⁹.

Деякі правники переконують у тому, що жодних проблем колабораціоністськими практиками, які виникли в Україні, майже не існує. Так, на думку М. Рубашенка, кримінальна відповідальність за колабораціонізм уже передбачена (криміналізована) у складі такого злочину, як державна зрада, а тому запровадження нової (самостійної) форми такого діяння призведе до плутанини та становитиме небезпеку порушення прав і свобод людини. Науковець підкреслює, що колабораційна діяльність може набувати будь-якої з передбачених ст. 111 КК України форм державної зради та здійснюватися у військовій, адміністративній (управлінській), економічній і навіть побутовій сферах. Проте кримінальна відповідальність за відповідну діяльність наставатиме лише за такі діяння, які є умисними, та якими заподіюється істотна шкода суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України або створюється реальна загроза її заподіяння.

Зі сказаного вчений робить висновок, що не можна розглядати як колабораціонізм саме лише перебування на певній службі чи посаді (навіть найвищій) або лише здійснення владних, службових чи професійних функцій від імені окупанта (наприклад, здійснення функції правосуддя суддями, здійснення управлінських функцій посадовими особами органів місцевого самоврядування). Людям, які проживають на окупованій території, треба десь працювати, навчатися, відпочивати тощо, – підкреслює М. Рубашенко¹⁰, намагаючись у такий спосіб обґрунтувати некараність поведінки певної категорії осіб, її невідповідність ознакам складу злочину державної зради та водночас невинуватості змішуючи всі форми співпраці з окупантом.

Висловлена думка видається дещо суперечливою. З одного боку, справді, кримінально-правова норма про державну зраду *de lege lata* здатна охопити ту поведінку, яка має колабораціоністський характер (водночас не завжди точно й адекватно¹¹). З другого боку, згадане заподіяння істотної шкоди не є обов'язковою ознакою державної зради згідно зі ст. 111 КК України. Правильніше казати про здатність спричи-

⁹ Кримінальний кодекс України (н 8).

¹⁰ М. Рубашенко, 'Кримінальна відповідальність за колабораціонізм за чинним КК України' в *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Таций В та Борисов В та інші редкол, Право 2016) 329–30.

¹¹ Зокрема, державна зрада стосується будь-яких діянь незалежно від місця їх вчинення, тоді як колабораціонізм – це поведінка, яка обов'язково має місце на окупованій території та демонструється у період окупації. Ці обставини здатні набувати додаткового кримінально-правового значення.

нити істотну шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, що характеризує об'єкт відповідного складу злочину. З огляду на це, на наше переконання, виконання громадянином України публічних функцій у межах окупаційної адміністрації є яскравим проявом зазначеної поведінки. Її кримінальна протиправність наразі може виключатися лише через крайню необхідність або інші обставини, передбачені КК України.

Суть *другого підходу* можна звести до потреби додаткового правового врегулювання питань, пов'язаних із колабораціоністською діяльністю, що є в Україні, включаючи розв'язання відповідних кримінально-правових проблем. Представники цього підходу превалюють над тими, хто вважає, що наявного кримінально-правового ресурсу для реагування на розглядуваний тип поведінки загалом достатньо.

Д. Андреев і В. Булаєв доходять висновку про те, що на шляху до деокупації потребують підготовки, громадського обговорення та прийняття вищим законодавчим органом країни щонайменше декілька законів, зокрема: про колабораціонізм, амністію, перехідну адміністрацію на території тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях¹².

На думку О. Ілларіонова, прийняття і реальне впровадження законодавства про колабораціонізм має бути поштовхом для оновлення міжнародного права з питань запобігання та засудження цього явища на рівні, наприклад, Організації Об'єднаних Націй. Досвід України у цьому розумінні є унікальним і може слугувати моделлю для розроблення відповідних міжнародно-правових документів¹³.

М. Степико, так само не вдаючись до конкретики, рекомендує розробити проект закону про колабораціонізм, у якому передбачити амністію всім тим, хто не чинив злочинних дій проти Української держави та її громадян; визначити можливості та межі примирення суспільних груп, які відстоюють різні цінності; установити дієві механізми правосуддя перехідного періоду¹⁴. Коментуючи викладену думку, насамперед треба зазначити, що ті, хто не вчиняв зазначених злочинних дій, не можуть підлягати амністуванню, бо для того відсутні належні підстави (стосовно цих осіб взагалі не застосовують жодні засоби кримінально-правового реагування, до кола яких належить амністія). Водночас найголовніша проблема в контексті забезпечення ефективності правосуддя перехід-

¹² Д. Андреев, В. Булаєв, 'Організаційні принципи участі інформаційних служб МВС у процесах деокупації окремих регіонів України' (2018) 2 Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ 209.

¹³ О. Ілларіонов, 'Суспільний запит на заборону колабораціонізму' [2017] 13 (1133) Юридичний вісник України 4.

¹⁴ М. Степико, 'Проблеми реалізації консолідаційного потенціалу української нації: Аналітична записка' (2019) 2 Серія "Гуманітарний розвиток" <niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/ANALIT%20СТЕРУКО%20HUMANE%20DEVELOPMENT%201%202019%201.pdf> (дата звернення: 12.11.2020).

ного періоду полягає у правильному визначенні меж відповідних дій і категорії осіб, співпраця яких з окупантом не може і не повинна тягти кримінальної відповідальності.

У цьому аспекті привертає увагу позиція О. Дячка, який загалом не заперечуючи проти ухвалення окремого закону про колабораціонізм, зауважує, що такий закон повинен установлювати чіткий і зрозумілий механізм визначення особи колабораціоністом¹⁵.

Доцільним та обґрунтованим називає доповнення КК України спеціальною нормою про відповідальність за колабораційну діяльність В. Кубальський, що, за його твердженням, підвищить увагу суспільства і правоохоронних органів до цього негативного явища, сприятиме більш ефективній протидії йому та матиме певний превентивний вплив. Сам факт установлення самостійної кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність в умовах її поширення свідчатиме про визнання істотної шкоди, яку завдає така діяльність, а також розуміння законодавцем важливості забезпечення належного рівня кримінально-правової охорони державного суверенітету України¹⁶.

О. Головкін та І. Сказко пишуть про потребу прийняття закону про відповідальність громадян України за добровільну співпрацю з окупантами, у якому треба чітко визначити нормативне значення колабораціонізму, описати його форми та прояви, і загалом напрацювати принципово нові правові механізми щодо юридичної відповідальності громадян за такі дії. Дослідники пропонують установити відповідальність за колабораціонізм в окремій нормі (ст. 111¹ КК України), визначивши його як діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, що полягає у виконанні організаційно-розпорядчих та (або) адміністративно-господарських повноважень у незаконно створених органах, установах і підприємствах публічного сектору на території України, яка не контролюється її державною владою¹⁷.

Із викладеного складно зрозуміти, про які “принципово нові правові механізми щодо юридичної відповідальності” колаборантів ідеться і як саме зазначений закон узгоджуватиметься із пропонованою статтею КК України про колабораціонізм. Видається однак, що висловлена позиція має раціональне зерно через потенційну здатність зазначеної кримінально-правової норми вирішити певні проблеми (її конструюван-

¹⁵ О. Дячок, ‘Щодо законодавчого обмеження правового статусу осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки України’ [2017] 2 (19) *Правова позиція* 147.

¹⁶ В. Кубальський, ‘Проблеми кримінально-правової протидії колабораціонізму в Україні’ в *Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції* (Національна академія прокуратури України 2018) 224.

¹⁷ О. Головкін та І. Сказко, ‘Колабораціонізм в Україні: дискусійні аспекти’ (2017) 78 *Держава і право. Серія Юридичні науки* 244.

ня як спеціальної норми щодо державної зради¹⁸ із чітким визначенням кола діянь, що належать до колабораціоністських). Водночас аналізований підхід характеризується низкою вад, наявність яких аж ніяк не сприятиме успішній протидії відповідним посяганням, а також наданню їм належної правової оцінки: маються на увазі хоча б загроза виникнення складнощів у розмежуванні з іншими складами кримінальних правопорушень, уможливлення порушення принципу подвійного інкримінування.

Куди далі за науковців пішли представники громадської організації “Сила права”, які почали розробляти законопроект “Про відповідальність”¹⁹, що, за їхнім задумом, надасть можливість відокремити громадян України, які стали жертвами збройної агресії РФ проти України та окупації частини її території, від пособників агресора, встановлює особливу систему покарання за протиправні дії в інтересах держави-агресорки на шкоду інтересам України, а також визначає критерії та порядок застосування процедури прощення для окремих категорій громадян, які вчинили нетяжкі злочини. Цей законопроект, беззаперечно, становить фаховий інтерес через оригінальність і багатоманітність пропонує для втілення ідей, які до того ж можуть сприйматись неоднозначно, потребуючи детального обговорення.

Розробники зазначеного документа пропонують поділяти колабораціонізм на вимушений²⁰ і свідомий²¹. Відповідальність за свідомий колабораціонізм має встановлюватися у межах кримінально-правової норми про державну зраду (частини 2 і 3 ст. 111 КК України), що диференціюється залежно від суспільно небезпечних наслідків. Такі наслідки пов’язуються зі значним впливом відповідних дій без завдання суттєвої шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обо-

¹⁸ Раніше ми висловлювали таку саму думку про те, що колабораціонізм може розглядатись як привілейований склад державної зради (діяння, умисно вчиненого громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, національній безпеці України), чим забезпечуватиметься належна диференціація кримінальної відповідальності за її вчинення. Див.: Є Письменський, ‘Кримінально-правова політика України із забезпечення охорони національної безпеки в умовах гібридної війни’ в II Львівський форум кримінальної юстиції “Правова реформа у сфері кримінальної юстиції: ключові параметри та прогноз подальшого розвитку”: збірка тез міжнародної науково-практичної конференції (ВАІТЕ 2016) 161. Згодом зазначену позицію, відповідно до якої відповідальність за колабораціоністські діяння повинна бути більш м’якою, ніж за державну зраду, підтримав В. Кубальський. Див.: В Кубальський, ‘Проблеми криміналізації колабораціонізму в Україні’ в Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (ЛьвДУВС 2018) 104.

¹⁹ ‘Проект Закону України “Про відповідальність”’ (Сила права, 17.05.2019) <sila-prava.org/uk/bez-rubriki-uk/proekt-zakonu-ukrayini-pro-proshhennya-2> (дата звернення: 12.10.2020).

²⁰ Умисні дії громадянина України, який проживаючи на тимчасово окупованій частині території України, не бажаючи визнавати виниклу ситуацію, вимушений працювати на користь іноземної держави-агресорки під час збройної агресії РФ, виконуючи звичайну роботу, необхідну для нормальної життєдіяльності та задоволення потреб населення, яке проживає на цій території.

²¹ Умисні, усвідомлені, добровільні дії громадянина України, який проживаючи на тимчасово окупованій частині території України, бажаючи отримати для себе вигоду, усвідомлено розпочав співпрацю з ворогом на користь іноземної держави-агресорки під час збройної агресії РФ, займаючи керівні та впливові за своєю суттю посади в незаконно створеній окупаційній адміністрації держави-агресорки.

роноздатності, державної, економічної чи інформаційної безпеки України (ч. 2), а також незначним впливом на порушення суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, обороноздатності, державної, економічної чи інформаційної безпеки України (ч. 3). Водночас запроваджується процедура прощення, яка передбачає для колаборантів, які визнали свою вину, попросили в Українського народу й держави прощення за вчинене, можливість заміни покарання у виді позбавлення волі на альтернативне основне покарання у виді тимчасового обмеження та призупинення прав.

Оцінюючи викладені зміни до КК України, насамперед треба звернути увагу на намагання описати ознаки колабораціонізму з використанням понять, які не можуть вважатись чітко визначеними (хоча відповідна спроба і робиться у примітці ст. 111 КК України, проте з тих же причин вона є досить невдалою та не дозволить з належною та вкрай важливою тут точністю надавати кримінально-правову оцінку вчиненій співпраці з окупантом). Крім цього, сумнівно видається ідея щодо визначених у законопроекті параметрів так званої процедури прощення, що саме собою має зумовлювати характер і суворість покарання, яке застосовується.

Аналіз сучасних вітчизняних досліджень кримінально-правової складової окресленої проблематики дає змогу зробити висновок про недостатній рівень її наукової розробленості. Наявні спроби це зробити здебільшого характеризуються поверховістю або свідчать про висвітлення лише окремих (загальних) аспектів колабораціоністських практик України її теперішнього періоду. При цьому залишається чимало прогалин із відповідного комплексу питань у кримінально-правовій науці. Так, незважаючи на вже тривалий період перебування частини території України під окупацією та виникнення на її землях відповідного явища у вигляді колабораціонізму, ані наукова спільнота, ані громадськість не змогли дотепер розпочати належну (широку і високофахову) дискусію з цього приводу, а отже, дійти згоди щодо визначення найбільш оптимальних способів правового розв'язання відповідної проблеми. Проаналізовані позиції переважно свідчать про необхідність удосконалення законодавства України в частині правового реагування на осіб, які здійснюють діяльність, що має колабораціоністський характер (включаючи сферу кримінального права). Щоправда, дослідники аж ніяк не демонструють однастайності та переконливості в обраних прийомах такого вдосконалення, а відсутність побудованої на науково обґрунтованих висновках моделі нормативного врегулювання колабораціонізму, здатна ускладнити перспективний процес деокупації території України.

Висновки. На підставі розгляду сучасних позицій науковців та громадськості до розв'язання кримінально-правових проблем колабораціонізму

встановлено два найбільш типові підходи. Перший із них ґрунтується на думці про достатність наявного кримінально-правового ресурсу для адекватного реагування на поведінку, що має колабораціоністський характер, або пов'язується із віднесенням цієї проблеми до числа другорядних. Другий підхід полягає у доцільності додаткового правового врегулювання питань, які стосуються колабораціоністської діяльності в Україні, включаючи внесення певних змін до кримінального законодавства.

Висловлені у фаховій літературі ідеї стосовно цих змін характеризуються своєю суперечливістю. Не всі з них можуть заслуговувати на підтримку з огляду на те, що ґрунтовних досліджень із цього приводу в Україні досі не здійснювалося. Як результат – відсутність науково обґрунтованої моделі правового регулювання відносин, пов'язаних із колабораціонізмом, що ускладнює перспективний процес деокупації території України.

Кримінально-правова проблематика колабораціонізму має істотний потенціал для її подальшого більш глибокого наукового розроблення, що дасть змогу подолати прогалини науки кримінального права в цій сфері й отримати нові теоретичні та практичні здобутки. Насамперед відповідні напрацювання є важливими з позиції повноцінної реалізації прогностичної функції, яку виконує сучасна кримінально-правова наука (як показує досвід України, другорядне ставлення до цієї функції із виникненням явища колабораціонізму призвело до розгубленості та хаотичності наукових думок, нездатності сформулювати ефективні науково-практичні рекомендації²²). Завчасне прогнозування змін у кримінально-правовому регулюванні відповідної сфери відносин мало б сприяти мінімізації суперечливих знань і, як наслідок, швидкому та якісному розв'язанню комплексу досліджених проблем.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Pysmenskyi Ye, *Kolaboratsionizm yak suspilno-politychne yavlyshche v suchasniy Ukraini (kryminalno-pravovi aspekty)* (2020) (in Ukrainian).

Edited books

2. Politova A and Akimov M, 'Criminal Liability for Collaborationism: is There a Need to Establish it in Ukraine?' in *Modern achievements of EU countries and Ukraine in the area of law, part 2* (Baltija Publishing 2020) (in English).

²² Особливості кримінально-правової оцінки поведінки осіб, що перебувають на окупованій території, у їхніх взаємовідносинах з окупантом самостійно та акцентовано у юридичній науці не розглядалися. Тож коли Україна зіткнулася з відповідною проблемою, стан наукової розробленості зазначеного явища виявився на достатньо низькому рівні. До 2014 р. проблеми колабораціонізму вивчалися здебільшого в історичній фаховій літературі.

Journal articles

3. Shaikan V and Datsko K and Ivaniuk N and Batiuk A, 'Collaborationism and War Crimes as Phenomena in the Information Society' (2020) 129 *Advances in Economics, Business and Management Research* 122. DOI: doi.org/10.2991/aebmr.k.200318.015 (in English).
4. Andreiev D ta Bulaiev V, 'Orhanizatsiini pryntsypy uchasti informatsiinykh sluzhb MVS u protsesakh deokupatsii okremykh rehioniv Ukrainy' (2018) 2 *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav* (in Ukrainian).
5. Diachok O, 'Shchodo zakonodavchoho obmezhenia pravovoho statusu osib, yaki vchynyly zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy' (2017) 2 *Pravova pozytsiia* (in Ukrainian).
6. Holovkin O ta Skazko I, 'Kolobratsionizm v Ukraini: dyskusiini aspekty' (2017) 78 *Derzhava i pravo. Seriia Yurydychni nauky* (in Ukrainian).
7. Stepyko M, 'Problemy realizatsii konsolidatsiinoho potentsialu ukrainskoi natsii' (2019) 2 *Analychna zapyska. Seriia "Humanitarnyi rozvytok"* <niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/ANALIT%20STEPYKO%20HUMANE%20DEVELOPMENT%2019%2019.pdf> (accessed: 12.11.2020) (in Ukrainian).
8. Ustymenko O, 'Zaprovadzhennia mizhnarodnoi tymchasovoï administratsii na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh Donetskoi ta Luhanskoi oblasti yak chastyna myrotvorchoï stratehii dlia Ukrainy – odyń iz hromadskykh proektiv reintehratsii Ukrainy' (2018) 4 *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Seriia: Derzhavne upravlinnia* (in Ukrainian).

Conference papers

9. Kubalskyi V, 'Problemy kryminalizatsii kolobratsionizmu v Ukraini' in *Teoriia ta praktyka protydii zlochynnosti u suchasnykh umovakh: zbirnyk tez Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (LvDUVS 2018) (in Ukrainian).
10. Kubalskyi V, 'Problemy kryminalno-pravovoï protydii kolobratsionizmu v Ukraini' in *Protydiiia zlochynnosti: teoriia ta praktyka: materialy VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy 2018) (in Ukrainian).
11. Pysmenskyi Ye, 'Kryminalno-pravova polityka Ukrainy iz zabezpechennia okhorony natsionalnoi bezpeky v umovakh hibrydnoi viiny' in *II Lvivskiy forum kryminalnoi yustytzii "Pravova reforma u sferi kryminalnoi yustytzii: kliuchovi parametry ta prohnoz podalshoho rozvytku": zbirka tez Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (BAITE 2016) (in Ukrainian).
12. Rubashchenko M, 'Kryminalna vidpovidalnist za kolobratsionizm za chynnym KK Ukrainy' v *Sotsialna funktsiia kryminalnogo prava: problemy naukovooho zabezpechennia, zakonotvorennia ta pravozastosuvannia: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Tatsii V ta Borysov V ta inshi red, Pravo 2016) (in Ukrainian).

Newspaper articles

13. Illarionov O, 'Suspilnyi zapyt na zaboronu kolobratsionizmu' (2017) 13 *Yurydychni visnyk Ukrainy* (in Ukrainian).

Websites

14. Losiev I, 'Viina Ukrainy z Rosiieiu i kolobrantstvo. Derzhava povynna reahuvaty' (*Radio Svoboda*, 03.10.2019) <radiosvoboda.org/a/30196442.html> (accessed: 22.11.2020) (in Ukrainian).

15. Sapozhnikova O., 'Yurydychnyi analiz zakonoproektiv pro kolaboratsionizm na vidpovidnist mizhnarodno-pravovym standartam' (*Ukrainska Helsinska spilka z prav liudyny*, 03.05.2019) <helsinki.org.ua/articles/yurydychnyj-analiz-zakonoproektiv-pro-kolaboratsionizm-na-vidpovidnist-mizhnarodno-pravovym-standartam> (accessed: 22.11.2020) (in Ukrainian).

Yevhen Pysmenskyy

COLLABORATIONISM IN MODERN UKRAINE AS A CRIMINAL LEGAL ISSUE

ABSTRACT. Today, the issue of collaborationism, its concepts, features and types, limits of legal responsibility of collaborators, etc. are of particular importance in Ukraine, given the ongoing occupation of part of its sovereign territories, which occurred with the beginning of Russian aggression combined with hybrid methods of warfare. At the same time, the phenomenon of collaborationism, being quite carefully considered in the works of historians, is still insufficiently studied in legal science. Although the problem has been consistently in the spotlight of Ukrainian experts and government officials, it has not even come close to a proper solution. This is evidenced by the lack of a clear and verified position of lawyers on the applied approaches to the legal response to the behaviour of Ukrainian citizens living in the occupied territories, cooperating with the occupying state, the need to change them and determine agreed principles of legal influence on such persons.

The aim of the article is to review the problem of collaborationism as a modern phenomenon that arose and continues to exist in connection with the occupation of part of the territory of Ukraine in the criminal law discourse.

It has been established that some Ukrainian lawyers, who have considered in their works one or another criminal law aspect of collaborationism, have not yet come close to solving key issues arising from the need to improve the legal mechanism for combating encroachments on state and military security. It is emphasized that the lack of consensus and credibility in the selected methods of such improvement, as well as the lack of a model based on scientifically sound conclusions of regulation of collaboration, can complicate the long-term process of deoccupation of Ukraine.

The criminal law issues of collaborationism have a significant potential for its further deeper scientific development, which will overcome the gaps in the science of criminal law in this area and gain new theoretical and practical achievements. First, the relevant developments are important from the standpoint of full implementation of the prognostic function performed by modern criminal law science (as the experience of Ukraine shows, the subordinate attitude to this function with the emergence of collaborationism led to confusion and chaos of scientific opinions, inability to formulate effective scientific and practical recommendations). Early prediction of changes in the legal regulation relevant sphere of relations should help to minimize conflicting knowledge, and as a result, quickly and efficiently solving complex research issues.

KEYWORDS: collaborationism; collaborator; occupation; cooperation with the occupier; criminal liability; high treason.